

The Impact of the National Library on the Achievement of the Scientific Goals of the Islamic Republic of Iran in its Desired Status (Analyzing the Viewpoints of Information Science and Knowledge Management Professors)

Dawood Agharafii*

Assistant Professor, National Library of Iran, Dawoodagharafii21@yahoo.com

Abstract

Purpose: The main purpose of the research is to study the desirable condition of the National Library and its role in achieving the scientific goals of the Islamic Republic of Iran.

Method: This research is purpose-oriented, applied and has a qualitative approach. The research method was semi-structured interview using semi-structured interview. Sampling was done using snowball method and linear method. In this research, 25 professors of information science have been selected and questioned in two phases. Research has two main questions: 1. What national and strategic library should be considered in order to achieve the desired goals of the Islamic Republic of Iran? 2. What is the favorable situation of the National Library in realizing the scientific goals of the Islamic Republic of Iran? In this research, through semi-structured interviews, the desirable indicators of each functional function of the National Library were determined and finally, with the help of the Likert spectrum, with the objectives of the macro The Islamic Republic of Iran comprehensive scientific map document has been merged as the most important document of the country's scientific development.

Findings: The findings showed that in the favorable situation of the National Library, the seventh goal of this document, namely, "helping to promote science and technology in the Islamic world and revitalizing the central and historical position of Iran in Islamic culture and civilization" with the score of 3.79, can be the most useful instrument of the library.

Conclusion: The results indicated that National Library can play an important role to fulfill the scientific goals of the Islamic Republic of Iran.

Keywords: Futures Studies, Knowledge Management, National Library, Scientific Goals of Iran.

دو فصلنامه آینده‌پژوهی ایران

سال چهارم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۸ صفحه: ۱۳۵-۱۵۵

تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت مطلوب خویش (تحلیل دیدگاه استادان علم اطلاعات و دانش‌شناسی)

داود آقارفعی*

استادیار سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، Dawoodagharafii21@yahoo.com

چکیده

هدف: هدف اصلی پژوهش، تحصیل وضعیت مطلوب کتابخانه ملی و تحلیل نقش آن در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران است.

روش: این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و دارای رویکردی کیفی است. روش آن تحلیل مضمون با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته است و نمونه‌گیری با روش گلوله‌برفی و به صورت خطی انجام شده است. در این پژوهش ۲۵ نفر از استادان علم اطلاعات و دانش‌شناسی در دو مرحله به صورت هدفمند انتخاب شده و مورد پرسش قرار گرفته‌اند. پژوهش دو سؤال اصلی دارد: ۱. کتابخانه ملی چه راهبردی داشته باشد تا در وضعیت مطلوب اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد؟ ۲. این وضعیت چه تاثیری در تحقق اهداف علمی ایران دارد؟ ابتدا وظایف و کارکردهای اصلی کتابخانه ملی در مصاحبه با استادان علم اطلاعات و دانش‌شناسی حاصل شد، سپس با مصاحبه نیمه‌ساختاریافته شاخص‌های مطلوب هر یک از وظایف کارکردی کتابخانه ملی معین و در نهایت با کمک طیف لیکرت، با اهداف کلان سند نقشه جامع علمی ایران تلاقی یافت.

یافته‌ها: نشان داد در وضعیت مطلوب کتابخانه ملی، هدف هفتم این سند یعنی «کمک به ارتقای علم و فناوری در جهان اسلام و احیای موقعیت محوری و تاریخی ایران در فرهنگ و تمدن اسلامی» با نمره ۳/۷۹ بیشترین کمک را می‌تواند از شاخص‌های مطلوب کتابخانه ملی به منظور تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران دریافت کند.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد کتابخانه ملی می‌تواند در توسعه علمی کشور، منطبق بر سند نقشه جامع علمی جمهوری اسلامی ایران، نقش تأثیرگذاری داشته باشد.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، اهداف علمی ایران، مدیریت دانش، کتابخانه ملی.

۱- مقدمه

کتابخانه‌ها به‌عنوان محلی برای اشاعه علم و دسترسی افراد ذی‌صلاح به معرفت لحاظ می‌شوند و می‌توانند با ایجاد بسترهای لازم، در فرایند برنامه‌ریزی‌های مرتبط با توسعه علمی، مشارکتی فعال داشته باشند. علم و توسعه علمی اگر بر مدار پژوهش‌های علمی نباشد تاثیرگذار نیست و ره به جایی نمی‌برد. این توسعه بی‌شک نیاز به بهره‌مندی از اطلاعات و اسناد دارد و اینها جز از طریق کتابخانه‌ها و مراکز اسناد قابل دستیابی نیست. (فدایی، ۱۳۹۶: ۱۲) کتابخانه‌ها به‌عنوان سازمان‌های خدماتی، در فرایند توسعه پایدار کشورها نقش اساسی و حیاتی ایفا می‌کنند. (میرغفوری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۹۶) اکنون به دلیل پارادایم توسعه «اطلاع‌گرایی» به جای پارادایم توسعه «صنعت‌گرایی»، «دانش» در مقام کالای اصلی در بازاری به گستردگی جهان و با سرعت برق مبادله می‌شود. به قول فرانسیس بیکن، علم و دانش بالاترین قدرت دوران معاصر است. (عیوضی، ۱۳۸۳: ۱۰۴) دانش در دنیای پیشرفته امروز، به سرعت در حال تبدیل شدن به مزیت رقابتی اصلی سازمان‌ها است. دانش می‌تواند فرصت مناسبی برای سازمانی باشد که به خوبی آن را شناخته و مدیریت می‌کند و در عین حال تهدیدی جدی برای سازمانی قلمداد شود. (خسروی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۰) دانش از طریق کتابخانه‌ها اطلاع‌رسانی می‌شود و در فرایند توسعه نقشی تعیین‌کننده دارد. در این زمینه گروه بحث مسئولیت اجتماعی ایفلا (فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و مؤسسه‌های کتابداری) که به طور رسمی در سال ۱۹۹۷ بنیان نهاده شد، بر سه مسئله ایجاد سهولت و برابری در دسترسی به منابع علمی، بررسی شکاف موجود میان کشورها در دسترسی به منابع کتابخانه‌ای و «حق دانستن» (Right of Know) به‌عنوان اصلی اساسی در توسعه جوامع تاکید گذاشته است. (تاتیانا، ۲۰۱۳: ۳۹) کتابخانه‌ها می‌توانند نقش مهمی در پیشبرد اهداف علمی و فناورانه یک جامعه ایفا کنند. رهبران ملی بارها گزارش داده‌اند که کتابخانه‌ها در دسترس‌پذیری مؤثر افراد جامعه به سیاست‌های برنامه‌ریزی، نقش قابل توجهی ایفا کرده‌اند و کتابخانه‌ها می‌توانند یک شریک در روند برنامه‌ریزی و توسعه محسوب شوند. (راسک و کامینگز، ۲۰۱۱: ۵۵) اهمیت کتابخانه‌ها در فرایند توسعه از جمله موضوعاتی است که به صورت شایسته مورد توجه قرار نگرفته است. اگر در قیل از انقلاب اسلامی، مشکل توسعه علمی در ایران این بود که نوسازی در پارادایم «انتقال» و اخذ الگوها و فرمول‌های آماده غربی دنبال می‌شد، پس از انقلاب اصولاً سرمشق نوسازی به سبک غربی، حداقل در بخشی از نظام‌های عقیدتی، ایدئولوژیک و تصمیم‌گیری جمهوری اسلامی محل تردید و امتناع قرار گرفت، بدون آنکه سرمشق کارآمد و معتبر دیگری برای توسعه علمی معلوم باشد و مورد توافق عقلانی و ملی واقع شود. (توفیقی و فراست‌خواه، ۱۳۸۱: ۵) با این حال طی

سال‌های اخیر برنامه‌ریزی‌های توسعه‌مند کشور نظیر سند نقشه جامع علمی کشور، افق‌های روشنی را در برابر مسیر علمی کشور ایجاد کرده است. در واقع نظام برنامه‌ریزی کشور بعد از انقلاب اسلامی به درستی تشخیص داده که راه غلبه بر عقب‌ماندگی مزمن تاریخی ملت ایران در «علم» است. امروزه نقش تعیین‌کننده علم و فناوری در رشد و توسعه کشورها و ارتباط بسیار نزدیک توسعه اقتصادی با ظرفیت یک کشور در به دست آوردن، خلق، جذب و اشاعه و استفاده از فناوری به یک باور عمومی تبدیل شده است. (رضایپور و فتاحیان، ۱۳۹۶: ۵۷)

برنامه‌ریزی‌های مربوط به توسعه باید چند مورد اساسی را برای نیل به اهدافش در نظر بگیرد:

۱. نیازمند بررسی برای پی‌بردن به وضعیت فعلی اقتصاد هستند. ۲. برای فعالیت‌هایی که منجر به توسعه می‌شود باید پیشنهاد ارائه کنند. ۳. هزینه‌های مربوط به رسیدن به اهداف خویش را مشخص کند. (لوئیس، ۲۰۰۵: ۱۱) اسناد بالادستی مانند «سند چشم‌انداز» و «سند نقشه جامع علمی کشور» از جمله برنامه‌ریزی‌های اصلی برای حرکت کشور به سمت توسعه محسوب می‌شوند و در آنها افق سال ۱۴۰۴ به عنوان سال نهایی دستیابی به اهداف آن در نظر گرفته شده است. سند چشم‌انداز یک برنامه جامع است و کلیه ابعاد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و اقتصادی کشور را در بر می‌گیرد و لازم است که برای تحقق آن همه ابعاد جامعه همسو، با هم و در یک راستا قرار گیرند. به عبارتی دستیابی به اهداف چشم‌انداز، نیازمند شکل‌گیری جنبش اجتماعی و نهضت همگانی است، که به طور قطع قسمت عمده آن از جنس فعالیت‌های علمی و فعالیت‌های نرم‌افزاری است؛ زیرا هرگونه تغییر و پیشرفت در جوامع بشری، ناگزیر، بر مبنای «دانش» (Knowledge) و «دانایی» قرار دارد. بنابراین دستیابی به اهداف چشم‌انداز مستلزم جنبش نرم‌افزاری و تولید انبوه علم است. (مکرم، به نقل از محمودی میمند و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۱) در این زمینه کتابخانه‌ها به عنوان پنجره‌ای که می‌توانند ما را وارد دنیایی بزرگ کنند (میلر، ۲۰۱۰: ۲) نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. کتابخانه‌های ملی نیز به واسطه آنکه نقش اصلی در حفاظت از میراث مکتوب یک کشور را ایفا می‌کنند، اهمیت‌شان در مقایسه با سایر کتابخانه‌ها در حیطه توسعه علمی بیشتر است. در این مقاله سعی بر آن داریم که جایگاه کتابخانه ملی را در تطابق با اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور که در طول سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ قرار دارد مورد بررسی قرار دهیم. در واقع مسئله شناسی اصلی پژوهش در دو سؤال قابل تحلیل است: ۱. کتابخانه ملی باید چه خط مشی و راهبردی در نظر داشته باشد تا در یک وضعیت مطلوب برای تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد؟ ۲. وضعیت مطلوب کتابخانه ملی چه تاثیری در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران دارد؟

تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت مطلوب خویش .../۱۳۹۱

در مجموع، تحلیل نویسنده مقاله بر این فرض اساسی استوار است که به نظر می‌رسد کتابخانه‌ها به عنوان کانون بی‌بدیل فراهم‌آوری، حفظ و اطلاع‌رسانی دانش، در حرکت کشور به سمت پیشرفت و آبادانی، از نقشی محوری برخوردارند. این مراکز هم توانایی بروز و ظهور در قامت میراث‌دار علم را دارند و هم در میراث‌سازی علم، نقش حیاتی ایفا می‌کنند.

۲- پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهشی که به طور مستقیم به نقش کتابخانه ملی در افق علمی جمهوری اسلامی ایران بپردازد، مشاهده نشده است. صرفاً بعضی از پژوهش‌ها نزدیک به موضوع مقاله است. برای مثال در حیطه آینده‌پژوهی کتابخانه‌ای، حریری و رضایی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «آینده‌نگاری فناوری اطلاعات در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران در افق ۱۴۰۴» به این نتیجه رسیده‌اند که کتابخانه‌های دانشگاهی، در آینده منابع الکترونیکی خود را توسعه داده و شبکه‌های خود را در زمینه استفاده از اینترنت و توسعه زیرساخت‌های آن گسترش خواهند داد. در پژوهشی دیگر طاعتی و بهرامی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی مقایسه‌ای عوامل مؤثر در آینده مدیریت علم و فناوری ایران تا افق ۱۴۰۴ از دیدگاه متخصصان و سیاست‌گذاران» نتیجه گرفته‌اند که مدیریت خطرهای ناشی از پیشرفت‌های علمی و فناوریانه و مسائل زنان در حوزه علم و فناوری از نظر کل مشارکت‌کنندگان، در رده کم‌ترین اهمیت ارزیابی شده‌اند و متخصصان بیشترین احتمال را در دسته سیاست‌گذاری برای علم و فناوری به مورد چالش قرار گرفتن و پرداختن به علوم میان‌رشته‌ای می‌دهند و نظر ایشان با اجماع کلیه مشارکت‌کنندگان همسوتر از نظر سیاست‌گذاران است. همچنین نتایج تحقیق حاکی از این مطلب است که دغدغه‌های متخصصان، بیشتر در حوزه‌هایی نمود پیدا می‌کند که حیطه علمی تخصصی و ناشی از آگاهی علمی ایشان است، یعنی مواردی از جمله، مدیریت خطرهای ناشی از پیشرفت‌های علمی و فناوریانه، حقوق مالکیت معنوی، اشتغال دانش‌آموختگان و استانداردها و قوانین که ایشان نسبت به سیاست‌گذاران درجه اهمیت بالاتری را قائل شده‌اند.

همچنین در حیطه نقش کتابخانه‌ها در «توسعه» نیز برخی نوشته‌ها موجود است که شأنیت علمی چندانی ندارند. در چند پژوهش دیگر و در چارچوبی تطبیقی، به اهمیت برنامه‌ریزی آینده‌نگرانه با محوریت کتابخانه‌ها پرداخته شده است. برای مثال، اسفندیاری‌مقدم و صابری (۱۳۹۳) طی پژوهشی با عنوان «مقایسه وضعیت کتابخانه‌های عمومی استان همدان با سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ۱۴۰۴» به این نتیجه رسیده‌اند که کتابخانه‌های عمومی استان همدان در پنج شاخص منابع، فضا، عضو، امانت و کارکنان با اهداف سند چشم‌انداز فاصله زیادی دارند. این پژوهش در پایان پیشنهادهایی به منظور تطبیق روند

حرکت کتابخانه‌های استان همدان با اهداف افق ۱۴۰۴ ارائه می‌کند. تخصیص منابع جدید، گسترش و استانداردسازی فضای کتابخانه‌ها، بهبود نظام عضوگیری و امانت‌دهی منابع و ارتقاء کیفیت کارکنان کتابخانه‌های عمومی استان همدان، ماحصل پیشنهادهای این پژوهش بوده است. در برخی پژوهش‌های بین‌المللی نیز توجه به برنامه‌ریزی راهبردی به‌عنوان یکی از معیارهای آینده‌نگرانه برای کتابخانه‌ها مورد توجه بوده است. برای مثال مهیر (Meier) (۲۰۱۶) طی مقاله‌ای با عنوان «آینده کتابخانه‌های دانشگاهی: گفت‌وگو با رهبران امروز در مورد فردا» که به روش مصاحبه با مدیران کتابخانه‌های دانشگاهی صورت گرفته به این نتیجه رسیده است که تصمیم‌گیری مشارکتی، کلید رهبری کتابخانه‌های دانشگاهی به منظور توسعه این نوع کتابخانه‌ها در آینده است و در این میان تنها فرایندهای برنامه‌ریزی استراتژیک، تغییر سازمانی را هدایت می‌کند.

ویلیامز (Williams) (۲۰۱۸) طی یک مقاله با رویکرد آینده‌نگرانه در حیطه برنامه‌ریزی استراتژیک برای کتابخانه‌ها و موزه‌های ملی با عنوان «ملاحظات راهبردی آینده و اولویت‌های توسعه برای کتابخانه‌ها و موزه‌های ملی» به این نتیجه می‌رسد که برنامه‌ریزی راهبردی به منظور ایجاد فرایندهای توسعه‌مند در کتابخانه‌ها و موزه‌های ملی بیشتر به سمت گسترش دسترسی منابع برای مناطقی گرایش دارند که تاکنون کمتر برخوردار بوده‌اند. درواقع دسترس‌پذیری به عنوان اولویت کتابخانه‌ها در دهه‌های آینده قرن بیست‌ویکم به شمار می‌رود.

۳- مفاهیم نظری پژوهش

ویژگی نظری پژوهش، میان‌رشته‌ای بودن است. در این پژوهش ضمن محور قرار دادن نظریات مرتبط با آینده‌پژوهی، به‌عنوان رویکرد اصلی پژوهش، از زمینه‌های مطالعاتی و نظریه‌های دو حوزه مدیریت دانش به دلیل ارتباط وثیق کتابخانه‌ها با این مقوله و جامعه علمی و معرفتی به دلیل نقش مستقیم کتابخانه‌ها برای گذر از جامعه اطلاعاتی به جامعه معرفتی بهره برده شده و در نهایت با یک مدل واحد، اهداف تحقیق مورد توجه قرار گرفته است.

الف- آینده‌پژوهی

سرعت زیاد رشد فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، هر سازمانی را نیازمند به برنامه‌ریزی راهبردی جهت رویارویی با آینده می‌کند. امروزه اکثر سازمان‌ها و نهادها متأثر از علم آینده‌پژوهی، دست به تدوین سناریوهایی جهت رویارویی با آینده می‌زنند. یکی از نهادهایی که قطعاً از رهاورد این دانش بی‌نصیب نیست، کتابخانه‌ها است. (عزیزخانی و اسماعیل‌پور، ۱۳۹۳: ۲۶۸). در این میان راهبردهای کتابخانه‌ها و کتابداران برای آینده، علاوه بر اینکه باید بر توانمند

تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت مطلوب خویش .../۱۴۱

ساختن آنها به منظور تطبیق و هماهنگی با تغییرات تاکید داشته باشند، باید آنها را برای شرایط آینده و اجرای مناسب نقش خود آماده کنند، آینده مورد نظر را ممکن سازند و حتی آن را بسازند. (امیری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۹) کتابخانه‌ها به‌عنوان بخشی از سازمان‌های فرهنگی به حساب می‌آیند و محصولات آنها نیز به‌عنوان محصولات فرهنگی شناخته می‌شود. چنان‌که بر طبق رویکرد مدل آماری یونسکو، کتابخانه‌ها در کنار موزه‌ها، نمایشگاه‌ها، هنرهای نمایشی، جشن‌ها و آیین‌ها، هنرهای تجسمی و دستی، طراحی، نشر، رادیو و تلویزیون، فیلم و ویدئو، عکاسی و رسانه‌های تعاملی، به‌عنوان صنایع فرهنگی اصلی لحاظ می‌شوند. (نظری‌زاده و میرشاه ولایتی، ۱۳۹۴: ۴۴)

ب- مدیریت دانش

پرز معتقد است که دانش یک سرمایه سازمانی است و مدیریت دانش را بر همین اساس تعریف می‌کند. وی معتقد است که مدیریت دانش عبارت است از گردآوری دانش و قابلیت‌های عقلانی و تجربیات افراد یک سازمان و ایجاد قابلیت‌های بازایی آنها به‌عنوان یک سرمایه سازمانی. در این معنی، مدیریت دانش بر ذخیره و به‌کارگیری دوباره اطلاعات تخصصی تأکید دارد. (حسن‌زاده، ۱۳۸۶: ۱۶)

با این وضعیت، کتابداران و اطلاع‌رسانان با مشکل بزرگی در حرفه خود مواجه‌اند: باید راه‌ها و روش‌های تبدیل اطلاعات به دانش را فراگیرند یا به گونه‌ای بتوانند به پژوهشگران و کاربران در این زمینه کمک کنند. (فتاحی، ۱۳۹۰: ۲۳) تلاش کتابداران در جهت اجرای فرآیندهای مدیریت دانش موجب خواهد شد کارکنان کتابخانه‌ها هوشمندانه عمل کنند، از دوباره‌کاری بکاهند و تولیدات و خدمات خلاقانه‌ای ارائه نمایند. (محمودی، ۱۳۹۴: ۶۳ به نقل از عباسی، ۱۳۸۹) کتابخانه ملی نیز برای ایفای نقش حساس خود در تحقق اهداف علمی اسناد بالادستی مانند سند چشم‌انداز و در ادامه سند نقشه جامع علمی کشور باید توجه به مدیریت دانش را در دستور کار خود قرار دهد. کتابخانه ملی در هر کشوری به‌عنوان کتابخانه مادر، گنجینه عظیمی از میراث ملی و غنای فکری یک ملت است. با توجه به نقش مهم کتابخانه ملی در برنامه‌ریزی و توسعه زیرساخت‌های کتابخانه‌های سراسر کشور، مدیریت دانش آن نیز می‌تواند در درجه اول بر عملکرد خود سازمان، به دنبال آن بر عملکرد سایر کتابخانه‌ها، و در نهایت بر عملکرد کل کشور تأثیر مثبتی داشته باشد. (هاشم‌پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۶)

ج- جامعه علمی و معرفی

نیاز به اطلاعات، جمع‌آوری اطلاعات و دانش، حفظ و نگهداری، گزینش، سازماندهی، بازیابی و اشاعه (نقل مفاهیم از فدایی، ۱۳۹۴: ۵۰-۲۳) از جمله مفاهیم بنیادی کتابداری و

اطلاع‌رسانی است. از جامعه اطلاعاتی و نیز جامعه معرفتی، تعاریف متعدد و متنوعی ارائه شده و مترادف‌هایی برای آن به کار رفته که جامعه دانش‌محور، جامعه پست‌فوردیسم، و جامعه پست‌مدرن از آن جمله است.

فریتز مجلوی (۱۹۸۰) اقتصاددانی بود که بر نقش دانش در توسعه و اقتصاد تأکید کرد و از جامعه پسا صنعتی با عنوان جامعه معرفتی یاد کرد. برخلاف گفتمان حاکم بر مفهوم جامعه اطلاعاتی که سازمان‌های متولی توسعه علمی و فرهنگی، آن را مرحله‌ای پیش از جامعه معرفتی می‌نامند، با به جریان افتادن مفهوم جامعه معرفتی، «اسطوره اطلاعات» جای خود را به «ارزش علمی و معرفتی اطلاعات داد». چنانکه سبز هاملینک، اندیشمند انتقادنگر علوم ارتباطات، در اجلاس جهانی سران در زمینه جامعه اطلاعاتی (۲۰۰۳) بر جنبه کیفیت اطلاعات تأکید می‌کند و اهمیت اطلاعات را در ارزش آن می‌داند. از نظر وی، بسیاری از توصیف‌های مربوط به جوامع اطلاعاتی آینده، بر فرضیه‌های نادرست درباره اطلاعات استوارند. به عنوان مثال گفته می‌شود که اطلاعات بیشتر از اطلاعات کمتر بهتر است، یا اطلاعات بیشتر، شناخت و تفاهم بیشتری پدید می‌آورد. (معمدثزاد، ۱۳۸۲: ۱۶۹) بنابراین یونسکو در این زمینه پیشنهاد ایجاد جامعه معرفتی و یا جامعه علمی را می‌دهد که در آن چهار اصل مدنظر است: دسترسی برابر به آموزش، دسترسی جهانی به اطلاعات (در دامنه عمومی)، آزادی بیان و تنوع فرهنگی. یونسکو شکل‌گیری جامعه علمی را مستلزم عبور از جامعه اطلاعاتی می‌داند. (فرقانی، ۱۳۸۲: ۱)

طرفه آنکه کتابخانه‌ها و کتابداران نقش اساسی در جمع‌آوری اطلاعات و تبدیل آن به دانش و معرفت ایفا می‌کنند. جمع‌آوری، پردازش، حفاظت و اشاعه اطلاعات، از جمله مهم‌ترین وظایف کتابخانه‌ها است که فرایند تبدیل اطلاعات به دانش را عملیاتی می‌سازد.

۴- چارچوب نظری

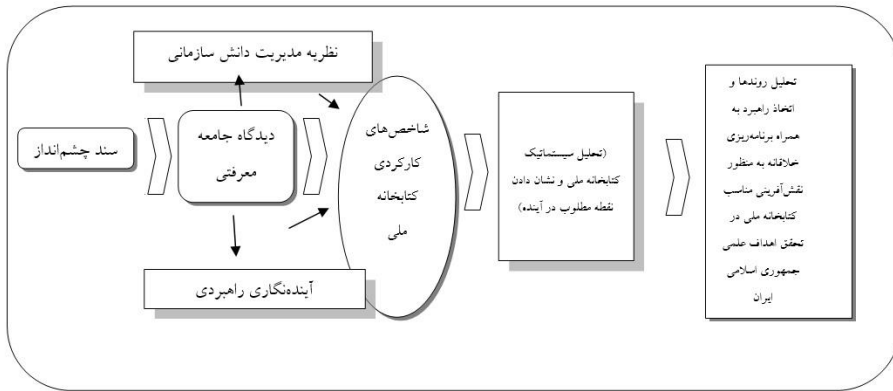
در این قسمت از دو رویکرد نظری «آینده‌نگاری راهبردی» و «مدیریت دانش سازمانی» در تلفیق با اهداف کتابخانه ملی و به منظور ایجاد انسجام علمی در بخش نتیجه‌گیری استفاده شده است. در میان مفاهیم آینده‌پژوهی، «آینده‌نگاری راهبردی» (Strategic foresight)، از اهمیت بسیاری در حیطه مسائل فرهنگی برخوردار است. آینده‌نگاری راهبردی یک دورنما، یک حالت نظام‌مند تفکر و مجموعه‌ای از فعالیت‌ها تعریف می‌شود که بر پایه فهم ویژگی‌ها، توانایی‌ها، الگوهای رفتار، فضا و وضعیت‌ها برای مانور در محیطی اجتماعی استوار است. پشت این ادعا که نشان می‌دهند آینده‌نگاری راهبردی، مؤلفه‌ای مبنایی برای کمال فرهنگی، اجتماعی و بیولوژیکی است یا حتی مؤلفه‌ای مبنایی برای تمام ابعاد تکامل انسان است، منطقی اساسی وجود دارد. (شیروانی و عیوضی به نقل از گاسپر، ۱۳۹۵: ۱۰۹). آینده‌نگاری راهبردی را

تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت مطلوب خویش .../۱۴۳

می‌توان بهره‌مندی از علائم ضعیف برای پیش‌بینی مشکلات و شناسایی تهدیدات تعریف کرد. (روهربک، ۲۰۰۷ به نقل از ویپل ۲۰۱۴: ۲۲) آینده‌نگاری راهبردی در حیطه پیش‌بینی افق آینده‌ای با طول مدت زمان ده سال و یا بیست سال و یا حتی بیشتر است. (کاستس، ۲۰۱۴: ۲۲ به نقل از ویپل، ۲۰۱۴: ۲۲) چنانکه برنامه‌ریزی برای اجرایی شدن اسنادی مانند سند چشم‌انداز که به لحاظ اهمیت محیط بر سند نقشه جامع علمی کشور محسوب می‌شود، از سال ۱۳۸۴ شمسی کلید خورد و این سند در واقع افق بیست‌ساله پیش روی را مطرح نظر خود قرار داد. طبق دیدگاه آینده‌نگاران، برای رسیدن به این هدف، درون‌نگاری، گذشته‌نگاری در کنار آینده‌نگاری باید با هم در نظر باشد. درون‌نگاری به صورت منظم، در پی درک ماهیت زمان حال است. گذشته‌نگاری به صورت سیستماتیک در صدد درک گذشته است و آینده‌نگاری نیز فهم و اندیشیدن در مورد آینده را به طور نظام‌مند در نظر دارد. (کوزا، ۲۰۱۶: ۵)

«مدیریت دانش سازمانی»، از جمله محورهای نظری پژوهش پیش روی است. مدیریت دانش سازمانی از جمله رویکردهای مدیریت دانش است که می‌تواند الگوی نظری مناسبی برای حرکت کتابخانه‌ها به‌ویژه کتابخانه ملی در مسیر توسعه، براساس اسناد بالادستی ارائه کند. دانش سازمانی، عبارت است از کاربرد یکپارچه رسمی باورها و فرایندهای دانش با استفاده از داده‌ها، اطلاعات و تصمیم‌سازی‌های سازمانی در مسیر یک پروژه خاص سازمانی. (چارلز، ای. ۲۰۱۶: ۳۳). مدیریت دانش سازمانی برای شناسایی، استخراج و مستندسازی دانش، نیازمند یک ساختار یا چارچوب است. این ساختار به سازمان می‌گوید که اطلاعات، چه مسیری را باید طی کند تا به دانش تبدیل شود. در منابع مدیریت دانش، از این مسیر با عنوان «چرخه حیات دانش سازمانی» نام برده شده است. (زاک، ۱۹۹۶ به نقل از شفیعی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۳) «یکپارچه‌سازی» کلیدواژه مدیریت دانش سازمانی است. استفاده از الگوهای راهبردی، نظیر سند نقشه جامع علمی کشور و همچنین سند چشم‌انداز توسعه کشور برای کتابخانه‌ها می‌تواند الگویی یکپارچه در چارچوب سازمانی فراهم کند و از طرفی نقش‌آفرینی کتابخانه‌ها و به‌طور ویژه کتابخانه ملی را در مسیر اهداف این سند راهبردی قوت بخشد. کتابخانه ملی با دارا بودن ظرفیت‌های دانشی بسیار، به دلیل وجود منابع اطلاعاتی و علمی، منطبق با الگوهای چرخه دانش سازمانی قرار دارد و از قبل چنین جایگاهی می‌تواند در مسیر عملیاتی‌سازی اهداف اسناد بالادستی گام بردارد. چرا که بنا بر تصریح ماده سوم قانون اساسنامه سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، مصوب مجلس شورای اسلامی، «گردآوری، حفاظت، سازماندهی و اشاعه اطلاعات مربوط به آثار مکتوب (چاپی و خطی) و غیرمکتوب در ایران و یا متعلق به ایرانیان خارج از کشور»، یکی از اهداف مهم سازمان اسناد و کتابخانه ملی است. (قانون اساسنامه، ۱۳۹۱: ۴)

شکل ۱: مدل نظری پژوهش

۵- روش شناسی

این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و در عین استفاده از محاسبات کمی، دارای رویکرد کیفی است. روش پژوهش، تحلیل مضمون با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته اکتشافی است که در چارچوب روش های کیفی می گنجد. مصاحبه، یک گفت و گوی دو نفره است که از سوی مصاحبه گر، جهت کسب اطلاعات مربوط به پژوهش آغاز می گردد و توسط وی بر موضوعاتی متمرکز می شود که او برای دستیابی به هدف های تحقیق، که شامل توصیف، پیش بینی یا توضیح منظم است، به آنها نیاز دارد. (دلاور، ۱۳۸۵: ۱۵۶) مصاحبه این پژوهش در سه مرحله صورت گرفته است. در مرحله اول از اعضای هیئت علمی رشته علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه های دولتی شهر تهران^۱ سوآلی در زمینه وظایف و کارکردهای اصلی کتابخانه ملی پرسیده شد که در ۱۲ مورد اجماع به دست آمد. در مرحله دوم برای پاسخ به سوآل اول پژوهش یعنی: کتابخانه ملی باید چه خط مشی و راهبردی در نظر داشته باشد تا در یک وضعیت مطلوب برای تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد؟ از همان نمونه آزمودنی های پژوهش شامل ۲۵ نفر از اعضای هیئت علمی رشته علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه های دولتی شهر تهران که به صورت غیر احتمالی و هدفمند انتخاب شده بودند تا رسیدن به کفایت نظری، مصاحبه نیمه ساختاریافته به منظور ساخت شاخص برای کارکردهای

۱- با توجه به محوریت مصاحبه نیمه ساختاریافته به عنوان روش پژوهش، مصاحبه شونده ها توسط پرسشگر متخصص و آموزش دیده از دانشگاه های علامه طباطبایی، تربیت مدرس، تهران، خوارزمی، پژوهشگاه ایراندک و سازمان اسناد و کتابخانه ملی در سال ۱۳۹۶ و تا حد کسب کفایت نظری برگزیده شده اند.

تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت مطلوب خویش .../۱۴۵

دوازده گانه کتابخانه ملی انجام شد و در نهایت با استفاده از نرم افزار مکس کیودا (MAXQDA) مشخص شد، پاسخگویان در ۱۲ شاخص از وظایف اصلی کتابخانه ملی به منظور تحقق وضعیت مطلوب کتابخانه ملی، اجماع دارند.

همچنین برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش: وضعیت مطلوب کتابخانه ملی چه تاثیری در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران دارد؟

طی مرحله سوم مصاحبه و بر مبنای طیف لیکرت از همان پاسخگویان ارزش هر شاخص کارکردی کتابخانه ملی در تلاقی با اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور به عنوان مهم ترین سند توسعه علمی جمهوری اسلامی ایران پرسیده شد. در این پژوهش نمونه گیری با روش گلوله برفی به صورت خطی انجام شده و برای تحلیل داده ها از تحلیل تم یا مضمون در چارچوب منطق استقرایی بهره برده شده است. بنابراین، طرح فرضیه برای آن مطرح نیست. برای تعیین روایی و پایایی پژوهش پیش روی از معیارهای «لینکلن و گوبا» (Lincoln & Guba) استفاده شد و معیار «اطمینان پذیری» (Dependability) به عنوان معیار اصلی به کار رفت. در این معیار با شیوه «کنترل اعضا» (Member Check) و یا «اعتبار پاسخگو» (Respondent Validity) روایی و پایایی پژوهش مورد تایید قرار گرفت. کنترل اعضا و یا اعتبار پاسخگو تکنیکی است که بدان وسیله محقق مفروضات خود را با یک یا چند نفر از افراد مطلع تحت بررسی کنترل می کند. کنترل توسط اعضا در سرتاسر فرایند گردآوری داده ها جهت تعیین ارزش حقیقت یا صحت مشاهدات و تفاسیر پژوهشگر، آن طور که آنها ظهور می یابند به کار می رود. (گیتلین و دیوی، ۲۰۰۵ به نقل از محمدپور، ۱۳۸۸: ۸۲)

یافته ها

جدول ۱: سؤالات طرح شده از متخصصان علم اطلاعات و دانش شناسی در چارچوب وظایف کارکردی کتابخانه ملی به منظور تعیین شاخص های قابل اندازه گیری

ردیف	سؤالات طرح شده از متخصصان علم اطلاعات و دانش شناسی (مرحله دوم مصاحبه)
۱	اشاعه اطلاعات در کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۲	گردآوری منابع در کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۳	مدیریت کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۴	وضعیت رقمی کردن اطلاعات در کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۵	روابط کتابخانه ملی با سایر کتابخانه های معتبر دنیا به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۶	حفاظت از منابع اطلاعاتی کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۷	سازماندهی و پردازش اطلاعات در کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۸	وضعیت مدیریت های استانی کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۹	فعالیت های اندیشگاه کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۱۰	فعالیت های بخش ایران شناسی و اسلام شناسی کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۱۱	فعالیت های آموزشی و پژوهشی کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟
۱۲	فعالیت های بخش نسخ خطی کتابخانه ملی به منظور مشارکت در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران چگونه باشد؟

جدول ۱ نشان‌دهنده وظایف کارکردی کتابخانه ملی است که طی اجماع اعضای هیئت علمی کتابخانه ملی حاصل شد. در این جدول ۱۲ کارکرد کتابخانه ملی به‌عنوان کارکردهای اصلی کتابخانه ملی با دیدگاه پاسخ‌دهندگان به این پرسش که وظایف اصلی کتابخانه ملی در چارچوب قانون اساسنامه کتابخانه ملی چیست؟ استحصال شده است.

جدول ۲: شاخص‌های اولویت‌دار کتابخانه ملی از نظر مصاحبه‌شوندگان

ردیف	کارکردهای کتابخانه ملی	شاخص‌های مورد توافق در مرحله دوم مصاحبه	تعداد مورد توافق شاخص‌ها با استفاده از نرم افزار MAXQDA
۱	اشاعه اطلاعات	دوزبانه و یا چندزبانه کردن پورتال سازمان و همچنین نرم‌افزارهای اطلاع‌رسانی	۲۵
۲	گردآوری منابع	تشکیل گروه‌های تخصصی برای گردآوری منابع	۲۵
۳	مدیریت کتابخانه	داشتن تجربه کار فرهنگی و دارای تألیفات در حوزه فرهنگ	۲۵
۴	رقمی کردن منابع	رعایت حق مؤلف و پدیدآورندگان	۲۵
۵	روابط بین‌الملل	گسترش روابط با کتابخانه‌هایی که دارای منابعی درباره ایران هستند و جزء ایران فرهنگی و تاریخی قرار می‌گیرند	۲۵
۶	حفاظت از منابع اطلاعاتی	رعایت استانداردهای جهانی حفاظت منابع اطلاعاتی نظیر استانداردهای ایفلا	۲۵
۷	سازماندهی اطلاعات	سرمایه‌گذاری روی منابع انسانی و تربیت نیروی انسانی متخصص برای پردازش اطلاعات	۲۵
۸	مدیریت‌های استانی	به دلیل نداشتن بازدهی لازم می‌بایست تعطیل شوند و هزینه آن صرف ساماندهی کتابخانه رقمی و دسترسی از راه دور به منابع شود	۱۷
۹	اندیشگاه کتابخانه ملی	برداشتن به مباحث جدید در حیطه تخصصی کتابخانه ملی	۲۵
۱۰	ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی	گسترش همکاری با مراکز ایران‌شناسی و اسلام‌شناسی دنیا	۲۵
۱۱	آموزش و پژوهش	تاسیس پژوهشگاه و جذب عضو هیئت علمی	۲۵
۱۲	نسخ خطی	تسریع در رقمی شدن نسخ خطی و دسترس‌پذیری از طریق وب	۲۵

جدول شماره ۲ نشان‌دهنده شاخص‌های وظایف کارکردی کتابخانه ملی است که با استفاده از نرم‌افزار مکس‌کیودا به دست آمده است. همان‌گونه که جدول نشان می‌دهد برای همه شاخص‌های مورد اشاره پاسخ‌دهندگان، توافق کامل (۲۵ نفری) به دست آمده است. فقط در زمینه وظیفه مدیریت‌های استانی تنها ۱۷ نفر از مصاحبه‌شوندگان توافق داشتند.

جدول ۳: اهداف کلان نظام علم و فناوری کشور مندرج در سند نقشه جامعه علمی کشور

ردیف	اهداف کلان نظام علم و فناوری کشور
۱	دستیابی به جایگاه اول علم و فناوری در جهان اسلام و احراز جایگاه برجسته علمی و الهام‌بخشی در جهان
۲	استقرار جامعه دانش‌بنیان، عدالت‌محور و برخوردار از انسان‌های شایسته و فرهیخته و نخبه برای احراز مرجعیت علمی در جهان
۳	تعمیق و گسترش آموزش‌های عمومی و تخصصی همراه با تقویت اخلاق و آزاداندیشی و روحیه خلاقیت در احاد جامعه، به‌ویژه نسل جوان
۴	دستیابی به توسعه علوم و فناوری‌های نوین و نافع، متناسب با اولویت‌ها و نیازها و مزیت‌های نسبی کشور و انتشار و به کارگیری آنها در نهادهای مختلف آموزشی و صنعتی و خدماتی
۵	افزایش سهم تولید محصولات و خدمات مبتنی بر دانش و فناوری داخلی به بیش از ۵۰ درصد تولید ناخالص داخلی کشور
۶	ارتقا جایگاه زبان فارسی در بین زبان‌های بین‌المللی علم
۷	کمک به ارتقای علم و فناوری در جهان اسلام و احیای موقعیت محوری و تاریخی ایران در فرهنگ و تمدن اسلامی
۸	گسترش همکاری در حوزه‌های علوم و فناوری با مراکز علمی معتبر بین‌المللی

تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت مطلوب خویش .../۱۴۷۱

چنانچه در جدول مشخص است، در کتابچه سند نقشه جامع علمی کشور هشت هدف به عنوان اهداف کلان این سند مورد توجه قرار گرفته است.

جدول ۴: ارزش گذاری پنج گانه پاسخ استادان بر مبنای طیف لیکرت

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
ارزش	۵	۴	۳	۲	۱

چنانکه جدول نشان می دهد، طیف لیکرت دارای ارزش های پنج گانه است که در این پژوهش به منظور دستیابی بر میزان تأثیرگذاری شاخص های وظایف کتابخانه ملی بر اهداف کلان نقشه جامع علمی کشور مورد استفاده قرار گرفته است. در واقع این طیف در پاسخ به عنوان پژوهش: «تأثیر وضعیت مطلوب کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران» به کار رفته است. بدین منظور و پس از تحصیل وضعیت مطلوب کتابخانه از استادان بر مبنای طیف لیکرت، تأثیر هر کدام از شاخص های به دست آمده در تلاقی با اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور پرسیده شد و از یک تا ۵ به آن امتیاز داده شد و سپس میانگین ۲۵ پاسخ در جدول شماره ۵ درج شد.

جدول ۵: ماتریس تلاقی شاخص های وظایف کتابخانه ملی و اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور

ردیف	شاخص اولویت مطلوب برای کتابخانه ملی در آینده	نمره میانگین تلاقی اهداف هشت گانه کلان سند نقشه جامع علمی کشور با شاخص وظایف کتابخانه ملی (بر اساس طیف لیکرت)							
		هدف اول	هدف دوم	هدف سوم	هدف چهارم	هدف پنجم	هدف ششم	هدف هفتم	هدف هشتم
۱	دوزبانه و یا چندزبانه کردن پرتال سازمان و همچنین نرم افزارهای اطلاع رسانی	۴/۱۶	۲/۶۴	۲/۷۲	۳/۰۸	۳/۱۲	۳/۶۰	۳/۷۶	۴/۳۶
۲	تشکیل گروه های تخصصی برای گردآوری منابع	۳/۳۶	۳/۲۴	۲/۸۴	۳/۰۴	۲/۶۸	۳/۸۸	۳/۴۰	۳/۶۰
۳	داشتن تجربه کار فرهنگی و دارای تالیفات در حوزه فرهنگ	۳/۵۶	۳/۳۶	۳/۰۸	۳/۲۴	۳/۵۲	۳/۶۴	۳/۸۰	۳/۳۲
۴	رعایت حق مؤلف و پدیدآورندگان در رقومی کردن منابع	۴/۰۴	۴	۳/۸۰	۳/۲۴	۳/۳۶	۳/۶۴	۳/۵۶	۴/۱۶
۵	گسترش روابط با کتابخانه هایی که دارای منابعی درباره ایران هستند و جزء ایران فرهنگی و تاریخی قرار می گیرند	۴/۱۲	۳/۳۲	۲/۴۴	۳/۰۸	۳/۱۶	۴/۲۸	۴/۴۸	۳/۴۰
۶	رعایت استانداردهای جهانی حفاظت منابع اطلاعاتی نظیر استانداردهای ایفلا	۳/۲۴	۳/۰۸	۳	۳/۶۴	۲/۶۴	۳/۴۴	۳/۹۶	۲/۲۴
۷	سرمایه گذاری روی منابع انسانی و تربیت نیروی انسانی متخصص برای پردازش اطلاعات	۳/۵۲	۴/۰۸	۳/۲۴	۳/۷۲	۳/۷۲	۳/۰۴	۳/۶۰	۳/۵۲
۸	پرداختن به مباحث جدید تخصصی مرتبط با کتابخانه ها در اندیشه گاه	۳/۰۸	۳/۷۲	۳/۹۲	۳/۸۴	۲/۳۶	۳/۰۸	۳/۲۴	۲/۶۰
۹	گسترش همکاری با مراکز ایران شناسی و اسلام شناسی دنیا	۴	۲/۳۶	۲/۲	۲/۸۰	۳/۰۸	۳/۸۴	۴/۴۴	۳/۹۶
۱۰	تاسیس پژوهشگاه و جذب عضو هیئت علمی	۴/۲۰	۴/۲۴	۴/۰۸	۳/۸۸	۳/۲۴	۳/۱۲	۳/۲۰	۳/۶۸
۱۱	تسریع در رقومی شدن نسخ خطی و دسترس پذیری از طریق وب	۳/۱۶	۳/۲۰	۲/۲۰	۲/۳۲	۲/۵۲	۳/۸۰	۴/۶۰	۳/۲۴
میانگین تلاقی ها		۳/۶۷	۳/۳۸	۳/۰۴	۳/۲۶	۳/۰۳	۳/۵۷	۳/۷۹	۳/۴۶
میانگین نمرات نهایی بر اساس طیف لیکرت		۳/۴۰							

همان‌گونه که در ماتریس فوق مشخص است، میزان تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف کلان نقشه جامع علمی کشور مورد تحلیل قرار گرفته است.

جدول ۶: میزان تأثیر شاخص‌های وضعیت مطلوب کتابخانه ملی در تحقق اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور

ردیف	اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور	نمره	رتبه
۱	کمک به ارتقای علم و فناوری در جهان اسلام و احیای موقعیت محوری و تاریخی ایران در فرهنگ و تمدن اسلامی	۳/۷۹	۱
۲	دستیابی به جایگاه اول علم و فناوری در جهان اسلام و احراز جایگاه برجسته علمی و الهام‌بخشی در جهان	۳/۶۷	۲
۳	ارتقای جایگاه زبان فارسی در بین زبان‌های بین‌المللی علم	۳/۵۷	۳
۴	گسترش همکاری در حوزه‌های علوم و فناوری با مراکز علمی معتبر بین‌المللی	۳/۴۶	۴
۵	استقرار جامعه دانش‌بنیان، عدالت‌محور و برخوردار از انسان‌های شایسته و فرهیخته و نخبه برای احراز مرجعیت علمی در جهان	۳/۳۸	۵
۶	دستیابی به توسعه علوم و فناوری‌های نوین و نافع، متناسب با اولویت‌ها و نیازها و مزیت‌های نسبی کشور؛ و انتشار و به کارگیری آنها در نهادهای مختلف آموزشی و صنعتی و خدماتی	۳/۲۶	۶
۷	تعمیق و گسترش آموزش‌های عمومی و تخصصی همراه با تقویت اخلاق و آزاداندیشی و روحیه خلاقیت در آحاد جامعه، به‌ویژه نسل جوان	۳/۰۴	۷
۸	افزایش سهم تولید محصولات و خدمات مبتنی بر دانش و فناوری داخلی به بیش از ۵۰ درصد تولید ناخالص داخلی کشور	۳/۰۳	۸
	میانگین نهایی	۳/۴۰	

جدول ۶ بیانگر میزان تأثیر وضعیت مطلوب شاخص‌های کتابخانه ملی در تحقق اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور به ترتیب نمره حاصله است. بدین معنی که اگر کتابخانه ملی در وضعیت مطلوب خویش قرار بگیرد می‌تواند بر مبنای طیف لیکرت در حد متوسط رو به خوب (۳/۴۰) در تحقق اهداف کلان سند جامع علمی کشور تأثیرگذار باشد.

جدول ۷: میزان تأثیر کتابخانه ملی در وضعیت مطلوب بر تحقق اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور

مقیاس	خیلی زیاد	زیاد	میزان تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور	متوسط	کم	خیلی کم
ارزش	۵	۴	۳/۴۰	۳	۲	۱

جدول فوق بیانگر این مهم است که از نظر استادان علم اطلاعات و دانش‌شناسی، اگر کتابخانه ملی در وضعیتی مطلوب قرار بگیرد تأثیرش بر تحقق اهداف کلان سند نقشه جامع علمی کشور از حد متوسط بالاتر است.

۶- نتیجه‌گیری

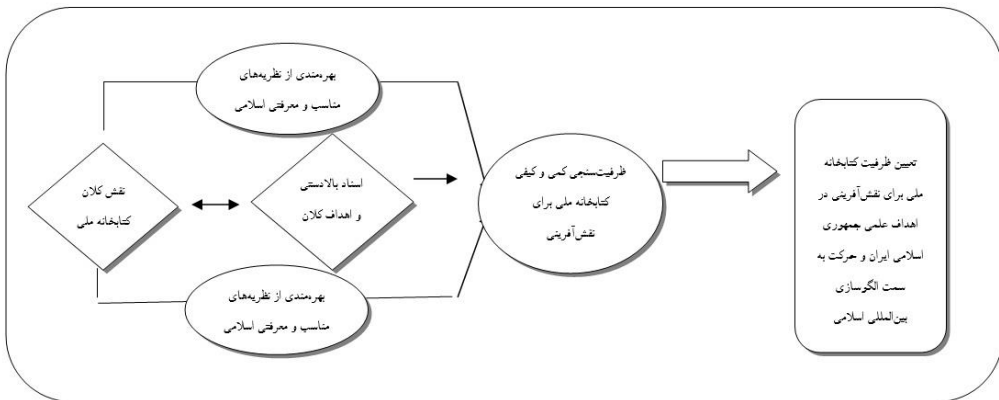
پژوهش پیش روی با هدف شناسایی وضع مطلوب کتابخانه ملی برای مشارکت مؤثر در فرایند توسعه علمی در جمهوری اسلامی ایران انجام شد. همچنین میزان تأثیر کتابخانه ملی نیز در این فرایند مورد مذاقه قرار گرفت. در این مسیر شاخص‌های دوازده‌گانه‌ای براساس وظایف اصلی کتابخانه ملی تحصیل شد و این شاخص‌ها نیز در مرحله بعد در تلاقی با اهداف کلان سند نقشه

تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت مطلوب خویش .../۱۴۹

جامع علمی کشور، به‌عنوان مرجع آینده‌نگرانه و نقشه راه علم در ایران، مورد توجه قرار گرفتند. در نهایت مشخص شد اگر کتابخانه ملی به وضعیت مطلوب مورد نظر استادان علم اطلاعات و دانش‌شناسی برسد، می‌تواند بعد از آن، تأثیری فراتر از حالت متوسط بر تحقق اهداف برنامه‌های آینده‌نگرانه علمی، نظیر سند نقشه جامع علمی کشور داشته باشد. همچنین مشخص شد، از میان اهداف کلان هشت‌گانه نقشه جامع علمی ایران، کتابخانه ملی می‌تواند هدف «کمک به ارتقای علم و فناوری در جهان اسلام و احیای موقعیت محوری و تاریخی ایران در فرهنگ و تمدن اسلامی» را به‌عنوان یک هدف مهم پشتیبانی کند. به علاوه هدف دیگر یعنی «دستیابی به جایگاه اول علم و فناوری در جهان اسلام و احراز جایگاه برجسته علمی و الهام‌بخشی در جهان» نیز می‌تواند به‌عنوان یکی از اهداف مهم مورد پشتیبانی کتابخانه ملی واقع شود. در نهایت نیز مشخص شد، اهمیت و نقش کتابخانه ملی در فرایند توسعه دانش و اهداف توسعه‌ای در کشور و جهان اسلام، نقشی سازنده و کمک‌کننده است. بدین معنی که کتابخانه ملی در سطحی بالاتر از سطح متوسط می‌تواند، هر هشت هدف کلان سند نقشه جامع علمی کشور را حمایت کند. یافته‌های این پژوهش روشن کرد که تاکنون به نقش کتابخانه ملی برای توسعه علمی، توجه کمی شده است و این مرکز با دارا بودن میلیون‌ها نسخه مواد اطلاعاتی علمی، محمل مناسبی را می‌تواند برای بهره‌مندی پژوهشگران به‌عنوان موتور محرک علم و دانش در ایران فراهم کند. نکته دیگر توجه به تنوع فعالیت‌های کتابخانه ملی است که در نتیجه، ظرفیت این مرکز را برای همراهی در مسیر توسعه علم افزایش می‌دهد. شاید در اذهان بسیاری، نقش کتابخانه ملی، محدود به امانت کتاب و برخی منابع دیگر اطلاعاتی باشد، درحالی‌که اکنون کتابخانه ملی به‌عنوان یکی از مراجع تأثیرگذار علمی و پیشگام در حیطه گردآوری منابع علمی مطرح است و در کنار سایر مراکز علمی مانند دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها می‌تواند مشارکت مؤثری در تحقق اهداف علمی اسناد کلان‌نگر بالادستی داشته باشد. بنابراین لازم است مطابق با چارچوب نظری ارائه‌شده در پژوهش، مانند نظریه آینده‌نگاری راهبردی که در آن یک دورنما، یک حالت نظام‌مند تفکر و مجموعه‌ای از فعالیت‌ها تعریف می‌شود و این فعالیت‌ها بر پایه فهم ویژگی‌ها، توانایی‌ها، الگوهای رفتار، فضا و وضعیت‌ها برای مانور در محیطی اجتماعی استوار است، نقش کتابخانه در مسیر توسعه علمی در کنار نقش سایر سازمان‌های فرهنگی و علمی بیشتر مورد توجه قرار گیرد. کتابخانه ملی بنا بر ذات علمی خود، می‌تواند الگوی چرخه دانش سازمانی را نیز در چارچوب رویکرد مدیریت دانش سازمانی در تعامل با سایر مراکز علمی و دانشی و بر طبق اهداف سند نقشه جامع علمی کشور، چه در سطح داخلی و چه در سطح بین‌المللی مورد توجه قرار دهد. بر این اساس آینده‌نگاری راهبردی و چرخه دانش سازمانی می‌تواند به‌عنوان دو نظریه مهم در سنجش ظرفیت‌های سازمان‌های فرهنگی و علمی در نظر

گرفته شوند. در این پژوهش روشن شد که اهداف کلان دورنمای علمی کشور با کمک مراکز نظیر کتابخانه ملی، قابلیت اجرایی شدن دارند و همچنین مشخص شد با ایجاد وضعیت مطلوب، در این گونه مراکز، دسترسی به اهداف تعیین شده اسناد بالادستی آینده‌گرایانه، دور از دسترسی نیست. بنابراین مدل ذیل به‌عنوان راهکاری برای بهره‌مندی از ظرفیت‌های کتابخانه ملی در مسیر ایفای نقش مؤثر در چارچوب اهداف کلان علمی جمهوری اسلامی ایران، ارائه می‌شود:

شکل ۲: مدل نهایی بر مبنای اهداف پژوهش

شکل ۲: مدل تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران

در مدل فوق، کتابخانه ملی در چارچوب نظریات علمی و با روش‌های متقن علمی می‌تواند وارد فضای اهداف کلان علمی کشور در اسناد بالادستی شود و در نهایت با سنجش ظرفیت‌های خود، به تحقق و پشتیبانی این اهداف کمک کند. در تلاقی و مقایسه با نتایج سایر پژوهش‌های مشابه نیز چون محور موضوعی پژوهش، بررسی «کتابخانه برای توسعه» است، بنابراین تشابه چندانی با نتایج موضوعات مبتنی بر محور «توسعه کتابخانه‌ها» به‌عنوان بستر اصلی پژوهش‌های آینده‌نگارانه حیطه کتابخانه‌ها ندارد.

کتابنامه

۱. اسفندیاری مقدم، علیرضا؛ صابری، محمدکریم (۱۳۹۳). «مقایسه وضعیت کتابخانه‌های عمومی استان همدان با سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ۱۴۰۴». تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی. ۲۰(۴). ۶۵۹-۶۴۳.
۲. امیری، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۰). «برنامه‌ریزی راهبردی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی: مبانی و الزامات آن». مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات. ۱۹(۱). ۲۰-۳۱.
۳. توفیقی، جعفر؛ فراست‌خواه، مقصود (۱۳۸۱). «لوازم ساختاری توسعه علمی در ایران». پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. دوره ۸ شماره ۲۵(۳). ۳۶-۱.
۴. حاجی‌ناصری، سعید؛ شیخ‌سرایبی، نجف (۱۳۹۶). «آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی». پژوهش‌های انقلاب اسلامی. ۲۹(۲). ۱-۲۹.
۵. حریری، نجلا، رضائی، وحیده (۱۳۹۶). «آینده‌نگاری فناوری اطلاعات در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران در افق ۱۴۰۴». دانش‌شناسی. ۱۰(۳۹). ۱۰۷-۱۲۰.
۶. حسن‌زاده، محمد (۱۳۸۶). مدیریت دانش: مفاهیم و زیرساخت‌ها. تهران: کتابدار.
۷. خسروی، فریبرز و همکاران (۱۳۹۱). «سنجش نگهداری دانش در مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی»، فصلنامه نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی. ۱(۳). ۵۲-۲۹.
۸. دلاور، علی (۱۳۸۵). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران: انتشارات رشد.
۹. رضایپور، حسین؛ فتاحیان، محمدحسین (۱۳۹۶). «آینده انقلاب اسلامی و قدرت نرم آموزش عالی». مطالعات انقلاب اسلامی. ۱۴(۴۹). ۷۴-۵۵.
۱۰. شفیعی، سلیمان و همکاران (۱۳۹۶). «مدیریت دانش سازمانی در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران: مستندسازی و سازوکارهای آن». پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی. ۱۷(۱). ۱۵۲-۱۲۹.
۱۱. شیروانی ناغانی، مسلم؛ عیوضی، محمدرحیم (۱۳۹۵). «نقدی بر معرفت‌شناسی مطالعات مربوط به آینده با تأکید بر عقلانیت آینده‌نگاری راهبردی». پژوهش‌های معرفت‌شناختی. ۶(۲). ۱۰۷-۱۲۸.
۱۲. طاعتی، مهکامه؛ بهرامی، محسن (۱۳۸۸). «بررسی مقایسه‌ای عوامل مؤثر در آینده‌مدیریت علم و فناوری ایران تا افق ۱۴۰۴ از دیدگاه متخصصان و سیاست‌گذاران». سیاست علم و فناوری. ۲(۲). ۶۱-۴۷.

۱۳. عزیزخانی، زهرا؛ اسماعیل‌پور، رضیه (۱۳۹۳). «تاثیر کلان روندهای آینده‌پژوهی بر کارکرد کتابخانه‌های عمومی ایران». *مطالعات آینده‌پژوهی*. ۱۳(۱). ۲۸۰-۲۶۷.
۱۴. عیوضی، محمدرحیم؛ پدرام، عبدالرحیم (۱۳۹۳). «اهداف و مفروضات آینده‌پژوهی اسلامی». *بهبودمدیریت*. ۸(۱). ۴۸-۲۷.
۱۵. عیوضی، محمدرحیم (۱۳۸۳). «نقش نخبگان در توسعه علمی کشور». *اندیشه انقلاب اسلامی*. ۱۱ و ۱۲(۴). ۱۰۱-۱۱۰.
۱۶. فتاحی، رحمت اله (۱۳۹۰). *از اطلاعات تا دانش (چالش‌ها و رهیافت‌ها)*. تهران: نشر کتابدار.
۱۷. فدایی، غلامرضا (۱۳۹۶). «طبقه‌بندی در فضای مجازی با تاکید بر نظرات تردینیک». *تحقیقات اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های عمومی*. ۲۳(۱). ۱۱-۳۰.
۱۸. فدایی، غلامرضا (۱۳۹۴). *مقدمه‌ای بر هویت علم اطلاعات و دانش‌شناسی (کتابداری و اطلاع‌رسانی)*. تهران: نشر چاپار و نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
۱۹. فرقانی، محمدمهدی (۱۳۸۲). «سرمقاله». *رسانه*. ۱۰(۱). ۱.
۲۰. محمدپور، احمد (۱۳۸۸). «ارزیابی کیفیت در تحقیق کیفی: اصول و راهبردهای اعتباریابی تعمیم‌پذیری». *علوم اجتماعی*. شماره ۱۹(۱). ۱۶۱-۱۴۰.
۲۱. محمودی، حسن (۱۳۹۴). «بررسی اولویت‌بندی عوامل موفقیت مدیریت دانش در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی و شهید چمران اهواز». *مطالعات دانش‌شناسی*. ۱(۳). ۸۰-۶۱.
۲۲. محمودی میمند، محمد و همکاران (۱۳۹۳). «تدوین شاخص‌های دانایی محوری در بخش علم و فناوری و ارائه مدل استراتژیک دانایی محوری در سند چشم‌انداز». *راهبرد اقتصادی*. ۳(۴). ۱۲۹-۱۶۰.
۲۳. معتمدزاد، کاظم (۱۳۸۲). *اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی (ژنو ۲۰۰۳- تونس ۲۰۰۵)*. جلد یکم. تهران: مرکز پژوهش‌های ارتباطات.
۲۴. میرغفوری، سید حبیب‌ا... و همکاران (۱۳۹۵). «طراحی مدلی راهبردی برای ارتقاء سطح کیفیت خدمات کتابخانه‌های عمومی با رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری و MICMAC (مطالعه موردی کتابخانه‌های عمومی شهرستان یزد)». *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*. ۲۲(۴). ۸۵۳-۶۰۱.
۲۵. نظری‌زاده، فرهاد؛ میرشاه ولایتی، فرزانه (۱۳۹۴). «مدل نظام نوآوری محصولات فرهنگی». *راهبرد فرهنگ*. ۷(۳). ۷۲-۳۷.

تأثیر کتابخانه ملی در تحقق اهداف علمی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت مطلوب خویش .../۱۵۳

۲۶. هاشم‌پور، لیلیا و همکاران (۱۳۹۱). «بررسی زیرساخت‌های مدیریت دانش در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران». *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*. ۲۲(۱). ۷۴-۸۹.

۲۷. <http://www.urmia.ac.ir/sites/www.urmia.ac.ir/files/> [دسترسی: ۲ تیر ۱۳۹۸] (سند نقشه جامع علمی کشور)

References

1. Amiri, M. R., & et al. (2011). Strategic planning in libraries and information centers: its basics and requirements. *Journal of National Studies on Librarianship and Information Organization*, (1)19: 20-31. (In Persian)
2. Azizkhani, Z. & Esmailpoor, R. (2014). The macro impact of futures studies on the functioning of Iranian public libraries, *Quarterly Journal of Iranian Futurology Studies*, (1)3: 267-280. (In Persian)
3. Charles A.; T ryon, Jr (2016) *Managing Organizational Knowledge: 3rd Generation Knowledge Management and Beyond*, CRC Press (Taylor and Francis Group), New York.
4. Delavar, A. (2006). Theoretical and practical foundations of research in the humanities and social sciences. Tehran: *Roshd Publication*. (In Persian)
5. Esfandiari Moghaddam, A., & Saberi, M.K. (2014). Comparison of the situation of public libraries in Hamadan province with the perspective document of the public libraries of the country on the horizon of 1404. *Research on Information Science and Public Libraries*, (4)20: 643-659. (In Persian)
6. Eyvazi, R. (2004). The role of elites in the scientific development of the country. *Islamic Revolution Thought Research Quarterly*, (4)11&12: 101-110. (In Persian)
7. Eyvazi, R. & Pedram, A. (2014). Goals and assumptions of future studies. *Journal of Improvement Management*, 1(8): 27-48. (In Persian)
8. Fadaee, GH. (2017). Classification in the Digital Space (With Special References to the Tredinnick's Viewpoints). *Research on Information Science & Public Libraries*, (1)23: 11-30. (In Persian)
9. Fadaie, GH. (2015). Introduction to Library and Science Identity, Tehran: *Iran Public Libraries Foundation Publication*. (In Persian)
10. Fattahi, R. (2011). From information to knowledge (challenges and approaches). Tehran: Ketabdar. (In Persian)
11. Forghani, M. (2003). Editorial. *Rasaneh Quarterly*. (1)10: 1. (In Persian)
12. Hajinaseri, S., & Sheikh Sarai (2017). Islamic Revolution of Iran's Future Studies. *Islamic Revolution Research*, (2)6: 1-29. (In Persian)
13. Hariri, N., & Rezaei, v. (2017). Fore sighting information technology in university libraries of Iran in the 1404. *Quarterly Journal of Knowledge Studies*, (29)10: 107-120. (In Persian)

14. Hashempour, L. & et al.(2011). An Investigation of Knowledge Management Infrastructures in the National Library and Archives of Iran. *Journal of National Studies on Librarianship and Information Organization*. (1)22: 74-89. (In Persian)
15. Hasanzadeh, M. (2007). Knowledge Management: Concepts and Infrastructures. Tehran: *Ketabdar Publication*. (In Persian)
16. Khosravi, F., & et al. (2012). measure knowledge Retention in the Institute for International Energy Studies. *Journal of Information Systems and Services*,(3)1: 29-52. (In Persian)
17. Kuosa, Tuomo (2016) The Evolution of Strategic Foresight. Navigating Public Policy Making, *Rutledge, New York*.
18. Lewis, Arthur(2005). Development Planning; The Essentials of Economic Policy. Rutledge, Taylor & Francis Group, London & New York.
19. Mahmoudi, H. (2015). The study of critical success factors of knowledge management in libraries of Ferdowsi University and Shahid Chamran University. *Knowledge Studies*. (3)1: 61-80. (In Persian)
20. Mahmoudi Meymand, M. & et al.(2015). Construction of knowledge-based indicators for Science and Technology Sector in the Vision Document of the Islamic Republic of Iran. *Economic Strategy*. (4)3: 29-60. (In Persian)
21. Meier, J. J. (2016). *The Future of Academic Libraries: Conversations with Today's Leaders about Tomorrow*. *Portal: Libraries and the Academy*, 16(2), 263–288.
22. Miller, Kathryn (2010). Public Libraries Going Green, American Library Association, Chicago.
23. Mirghafouri, H. & et al. (2017). Mirghafouri S H, karimi gogheri Z, Shabani A. Improvement of Public Library Services Quality: A Strategic Plan by Interpretive Structural Modeling and MICMAC (Case Study: Yazd City Public Libraries in Iran) . *Research on Information Science & Public Libraries*, 22 (4): 583-601. (In Persian)
24. Mohhammadpour, A. (2010). Quality Assessment in Qualitative Research: Generalization Principles and Credit Strategies. *Quarterly Journal of Social Sciences*, (1)19: 140-161. (In Persian)
25. Motamednejad, K. (2003). World Summit on the Information Society. Tehran: *Communication Research Centre Publication*. (In Persian)
26. Nazarizadeh, F. & Mirshah Velayati, F.(2015). A Model of Innovation System for Cultural Products. *Strategy for Culture*. (3)7: 37-72. (In Persian)
27. Rezapoor, H., & Fattahian, M. (2017). **Future of Islamic Revolution and Soft Power**, *Journal of Islamic Revolution Studies*, (49)14: 55-74. (In Persian)
28. Rusk, Michael D. and Cummings. Ellen (2011). *Librarians and the Local Economy: Partnerships for Economic Growth (A Presentation to the Oklahoma Library Association, March 30, 2011) Community and Junior College Libraries* 17: 2, 53-61.

29. Shafiee, S., & et al. (2017). Knowledge Management in University Libraries of Iran: Documentation and its Mechanisms. *Library and Information Science Research*, (1)7: 129-152. DOI <https://doi.org/10.22067/riis.v7i1.58500>. (In Persian)
30. Shirvani Naghani, M. & Rahim Eivazi, m. (2017). Critics of the epistemology of future studies, emphasizing on the rationality of the strategic foresight. *The Epistemological Research*, (2)6: 107-128. (In Persian)
31. Taati, M., & Bahrami, M. (2007). The Effective Factors on Future of Management of Science and Technology in Iran 1404. *Journal of Science & Technology Policy*, (2)2: 47-61. (In Persian)
32. Tatiana V. Ershova and Yuri E.Hlov (2013). *Libraries in the Information Society, IFLA Publication*, Manchen.
33. Tofighi, J., & Ferasatkah, M. (2002). Structural accessories for scientific development in Iran. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, (3)25: 1-36. (In Persian)
34. Wipple, Natalie (2014) *Multinational Strategic Foresight of Environmental Trends in the Automobile Industry Using Internal Resources*. Litverlay Munster, Berlin.